

Begreber og indfaldsvinkler i forskningsprogrammet om sociale arv

Niels Ploug, Socialforskningsinstituttet

Arbejdsrapport 1 Forskningsprogrammet om social arv

Niels Ploug, Socialforskningsinstituttet, Herluf Trolles Gade 11 – 1052 København K
Tlf: 33480840 – e-mail: np@sfi.dk

'Forskningsprogrammet om social arv gennemføres af forskere fra Socialforskningsinstituttet, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, Danmarks Pædagogiske Universitet og Statens institut for Folkesundhed. Yderligere oplysninger om forskningsprogrammet kan fås på www.Forskningsprogrammet-social-arv.dk'

1. Indledning

Forskningsprogrammet om social arv er igangsat ud fra en politisk målsætning om at opnå ny forskningsbaseret viden som et input til politiske bestræbelser på at bekæmpe 'den negative sociale arv'. Politisk er det således en klar målsætning med programmet at opnå viden om forhold, der bidrager til en ulige fordeling af muligheder og risici i befolkningen med det formål at kunne sætte ind politisk overfor disse forhold.

Forskningsmæssigt er opgaven ikke så enkel. Mens det er forholdsvis enkelt at måle uligheden i befolkningen med hensyn til uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning, indkomst og helbred, er det langt vanskeligere at afgøre hvilke forhold - og hvordan en række forhold - har betydning for eksistensen af denne ulighed.

Velfærdsstatens oprindelige opgør med fattigdom og materiel nød og den senere satsning på udbygning af uddannelsessystemet har ikke fjernet sammenhængen mellem opvækstvilkår og livschancer. Tværtimod ser denne sammenhæng ud til at være relativt stabil jf Erikson & Goldthorpe (1992), Hansen (1995). Den hidtidige forskning har således bidraget til at slå fast, at udbygningen af velfærdsstaten – mod forventning - ikke har elimineret den negative sociale arv. Den forskningsmæssige udfordring bliver derfor at finde forhold, der kan forklare hvorfor en bevidst satsning på lighed gennem afskaffelse af fattigdom og satsning på uddannelse, ikke har ført til et samfund med lige chancer for alle¹.

I den forbindelse er det relevant at overveje på, hvad begrebet 'social arv' kan bruges til i en forskningsmæssig sammenhæng. Det er jo langt fra et forskningsmæssigt veldefineret begreb. Billedligt talt kan man i forskningsmæssig sammenhæng anvende begrebet som en 'lygte', som man anvender til at kaste lys over hvilken betydning en række sociale forhold kan have for personers muligheder med hensyn til en række konkrete forhold.

Det er med andre ord nødvendigt at konkretisere den forskningsmæssige tilgang i analyserne af sammenhængen mellem familiebaggrund og opvækst på den ene side og forhold som uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning, indkomst og helbred på den anden side. Og i den forbindelse må man undgå den determinisme i konklusionerne som begrebet 'social arv' potentielt lægger op til. Forskningsprogrammet om social arv vil således beskæftige sig med sammenhængen mellem opvækstforhold og livschancer. Opvækstforhold består i høj grad af forholdene i familien men inddrager også fysiske forhold som bolig og hvor i landet man er vokset op samt forholdene i velfærdsstatens forskellige institutioner – daginstitutioner og uddannelsessystemet. Livschancer betyder, at der i analyserne vil blive tale om sandsynligheder for,

1 Spørgsmålet om betydningen af 'arv' forstået som genetiske forhold versus betydningen af 'miljø' forstået som opvækstforhold er vigtig. Dette papir fokuserer på det sidste. Mens det er oplagt at genetikken spiller en rolle for en persons muligheder i livet, er det i de fleste tilfælde mindre oplagt hvilken rolle den spiller. Og selv om genetikken spiller en rolle betyder det ikke, at man kan se bort fra andre familiemæssige forhold eller fra andre forhold i en persons opvækst i øvrigt. Populært sagt kan man sige, at genetikken lader revolveren, mens opvækst og livsstil trykker på aftrækkeren.

at man med givne opvækstforhold kommer til at befinde sig i givne livssituationer med hensyn til uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning, uddannelse og helbred. Da der er tale om et forskningsprogram om negativ social arv, er det klart, at fokus i analyserne i høj grad vil være på hvilke opvækstforhold der med størst sandsynlighed fører til en dårlige situation med hensyn til bl.a. uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning og helbred. Men det vil også være relevant at se på, hvad der fører til gode livschancer, og i den forbindelse at konstatere i hvilken udstrækning personer med en dårlig social baggrund klare sig godt.

2. Tidligere undersøgelser og afgrænsninger af begrebet 'social arv'

Begrebet "den sociale arv" synes at være opfundet af den svenske psykiater Gustav Jonsson. De tre ord: Den Sociale Arv - er titlen på hans bog fra 1969. Den bygger på hans doktorafhandling, der blev publiceret to år tidligere. Her fremsætter han på baggrund af sine empiriske undersøgelser, hvad han kalder en udvidet teori om den sociale arv. De grundlæggende teser i denne teori er: at kriminalitet og anden form for afvigelse "arves", at afvigelse består fra generation til generation, at afvigelse bliver talmæssigt mere omfattende fra generation til generation og at afvigelserne bliver mere alvorlige fra generation til generation. Disse teser opsummeres i afslutningen af afhandlingen med følgende udsagn "...man siger i England, at det tager tre generationer at skabe en gentleman, måske gælder den samme talemåde for asociale drenge"(Jonsson, 1967:226). Jonsson satte således med sin afhandling og efterfølgende bog den sociale arv på dagsordenen. I en senere bog (Jonsson, 1974) med titlen "Den sociale arvs onde cirkel - kan den brydes?" satte han fokus på, hvad der efter hans opfattelse skulle være indholdet i det sociale arbejde, for at man kunne gøre sig håb om at bryde den sociale arvs onde cirkel.

Det empiriske grundlag for Jonssons udvidede teori om den sociale arv er på mange måder tvivlsomt, og han vendte i sine efterfølgende arbejder heller ikke selv tilbage til selve teorien, men interesserede sig mere for det, der var emnet for hans anden bog - nemlig hvordan den sociale arv kan brydes.

Uanset at Jonssons afhandling kan kritiseres, så hang begrebet den sociale arv fast, og det er siden da blevet brugt til at beskrive den del af virkeligheden, som har at gøre med, at vokser man op i dårlige kår, risikere man at få en dårlig skolegang og ingen uddannelse, og at ende som 'social taber'.

De problemstillinger, der blev sat fokus på i Jonssons arbejder, var dog på ingen måde nye. I 1956 publiceredes en disputats i Danmark (Christensen, 1956), der dokumenterede at omfanget af sygelighed og hospitalsindlæggelser hos børn i 50'ernes København var afhængig af de materielle kår, som børnene voksede op under. En efterundersøgelse af disse børn - publiceret 25 år senere (Andersen, 1981) - påviste, at københavnerbørn, hvis tilværelse startede under belastende omstændigheder i dårlige boliger, også fremover i deres liv måtte bære på alvorlige helbredsmæssige og sociale problemer. Man allerede i 1809 konstaterede den danske læge Heinrich Callisen om børneanstalts-børn "Erfaringen lærer næsten uden undtagelse, at hensigten af slige stiftelser, at danne stærke, sunde, arbejdsomme, lykkelige mennesker, sjældent derved opnås. Staten erstatter sjældent det, som forsynet har nedlagt i forældrenes naturdrift..."(Nielsen, 1986).

Social arv er i disse undersøgelser ikke noget veldefineret begreb. Det er snarere en billedlig beskrivelse af en almen viden om, at børn i et vist omfang kommer til at ligne deres forældre, både når det handler om genetiske forhold, når det handler om social status, når det handler om psykosociale problemer, og når det handler om menneskelige ressourcer til at tackle problemerne. Der er tale om forhold og mulige sammenhænge, som er komplicerede og tidskrævende at forklare. Ved at betegne det, der sker som "social arv" skaber man en genvej, hvor associationen til begrebet arv skaber en intuitiv forståelse af de processer, der finder sted. Vi tror med andre ord, vi ved, hvad de andre mener, når de siger 'social arv' - fordi vi har en ide om, hvad vi selv mener, når vi siger 'social arv'.

Der findes en række forsøg - eller bud - på, hvordan social arv kan defineres og forstås:

I Gyldendals Psykologisk-Pædagogiske ordbog (Gyldendal, 1997) afgrænses social arv som: "tilegnelse af viden, holdninger og personlighedstræk gennem opvækstmiljøet; barnets overtagelse af forældrenes personlighedstræk og dermed udfoldelsesmuligheder"

I Gyldendals opslagsbog om opdragelse (Gyldendal, 1999) hedder det, at "den sociale arv, der kan betragtes som en moderne variant af miljøets betydning for børns udvikling, er sidst påvist i mange undersøgelser, der alle viser, at især ukærlig behandling af børnene og i det hele taget en belastet social, helbredsmæssig og boligsmæssig opvækst er en væsentlig del af problematikken med senere sygdom, arbejdsløshed, kriminalitet og fattigdom hos det voksne menneske". Senere i samme opslagsværk anføres det, at "Denne og lignende undersøgelser tyder på, at hvis man kender et barns opvækst før skolealderen, kan man med temmelig stor sikkerhed stille en prognose om dets senere udvikling. Et typisk udviklingsforløb kan beskrives på følgende måde: Barnet vokser op i et miljø præget af autoritær opdragelse, dårlige økonomiske forhold, sygdom og arbejdsløshed. Opvækst i et sådant hjem vil ofte medføre, at børnene vokser op som problembørn, der som voksne får vanskeligheder ved at tilpasse sig gældende normer"

Gustav Jonsson fremførte i sin disputats følgende vigtige kendetegn for den tilstand, som videreføres fra en generation til den næste: tilsidesat som barn, lidt nederlag som voksent samfundsmedlem, slået fejl i forælderrollen, utilfreds i ægteskabet, mistroisk overfor omverdenen.

Der er imidlertid meget i forskningen, der viser, at den sociale arv ikke slår så umiddelbart og direkte igennem som ovennævnte citater lægger op til. I en dansk undersøgelse, der blev publiceret næsten samtidig med Jonssons disputats (Vedel-Petersen, 1968) påvises på den ene side en klar forøget risiko for, at børn, hvis forældre havde bestemte typer af sociale problemer, også selv får sociale problemer, på den anden side viser undersøgelsen også, at der ikke er nogen mulighed for at forudsige, om belastninger i opvæksten giver sig udslag i sociale problemer som voksen. Og omvendt - kan man næsten sige - med henvisning til en bog om risikobørn fra det Tværministerielle børnudvalg, hvor det hedder "Det vanskelige spørgsmål om forudsigelse viste sig på den måde, at selv blandt de børn, hvor der tidligt blev konstateret forekomst af de alvorligste risikoindeksorer (fx. antisocial adfærd) var det mere end halvdelen, der klarede sig godt i 16-19 års alderen. Modsvarende var det sådan, at der blandt børnene uden alvorlige risikofaktorer var en god del, der alligevel klarede sig dårligt. Faktisk var det

således, at ca. en tredjedel af samtlige problemer fandt man hos unge, der slet ikke havde risikoindekatorer som børn” (Jørgensen, 1993)

I en nyere oversigt over foreliggende forskningsbaseret viden om social arv publiceret af Socialforskningsinstituttet (1999) konkluderes det, at:

- der findes en række undersøgelser, der viser, at opvæksten og opvækstbetingelserne har betydning for folks senere velfærd,
- social arv handler om den relative placering i samfundet - ikke om de absolutte niveauer
- sammenhængen er statistisk og derfor kun en tendens og ikke en deterministisk lov-mæssighed for det enkelte menneske, dvs. der er vores chancer og risici i tilværelsen, der påvirkes af vores familiebaggrund og opvækst. Med meget få undtagelser er ingen på forhånd destineret til et dårligt liv
- vi ved relativt lidt om årsagerne og processer bag social arv
- der mangler dokumentation for de fleste institutioners og foranstaltningers eventuelle bidrag til at bryde eller dæmpe social arv

Mens forskningen således ikke kan give noget entydigt svar på hvordan den sociale arv fungerer, vil der med sikkerhed blandt forskerne på området være stor opbakning til følgende udsagn fra den danske socialpædiater Svend Heinild:

“Hvor tit skal det siges, at børns opvækstvilkår er det vigtigste socialpolitiske spørgsmål i dette land” (Heinild, 1989).

I forskningen i den sociale arv må man derfor anvende begrebet bredt som de påvirkninger på adfærd, viden, holdninger, livsværdier og handlekompetencer, der kan føres tilbage til opvækstfamilien og socialt og subkulturelt opvækstmiljø i bredere forstand. Denne forståelse af social arv betyder, at man både interessere sig for viden om den nævnte påvirkning i snæver forstand forstået som påvirkningen fra forældre til børn og i bredere forstand som den påvirkning, der opstår ved opvækst i et givet opvækstmiljø og påvirkningen fra velfærdsstatens institutioner. Det betyder også, at man ikke kun bør se på snævre og problemorienterede sammenhænge som fx sammenhængen mellem misbrugsproblemer hos forældre og børn - men at der også ses på bredere mere generelle sammenhænge - som fx sammenhængen mellem forældres og børns uddannelsesnivea.

3. Teoretiske indfaldsvinkler

Som det er fremgået, er det vanskeligt at finde nogen entydig opbakning til eller empirisk belæg for det Gustav Jonsson kaldet den udvidede teori om social arv. Men der findes andre teoretiske indfaldsvinkler, der kan anvendes til at kaste lys over nogle af de forhold og processer, der er på spil, når talen er om social arv.

Der findes en omfattende forskningsmæssig tradition for studier af social mobilitet og social stratifikation, som er relevant for undersøgelsen af social arv. Studierne af social mobilitet viser generelt, at alle samfund har selektionsmekanismer, der har betydning for individers

livschancer. Disse mekanismer har mindre betydning i åbne, moderne samfund sammenlignet med traditionsbundne samfund, men de findes også i de moderne samfund. Studierne af social stratifikation peger på, at opvækst og forældres sociale position er vigtig, og at rekruttering til samfundets elite er påvirket af andre forhold end den enkeltes talent. På baggrund af den hidtidige forskning kan det konstateres at ændringer i samfundets beskæftigelsesstruktur - fra landbosamfund over industrisamfund til informationssamfund – og udbygningen af uddannelsessystemet har betydning for såvel social mobilitet som social stratifikation. Når der på trods af en udvikling, der fremme den enkeltes livschancer fortsat kan konstateres ulighed i uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning og helbred bliver det forskningsmæssigt og teoretisk interessante at finde forklaringer på dette.

En mulighed er at anvende den franske sociolog Pierre Bourdieus lidt upræcist definerede begreb "habitus" til forståelsen af social arv. 'Habitus' kan forstås eller forklares som en samfundsmæssig praksis, som er indlejret i individerne, og som har afgørende betydning for den måde de orienterer sig og handler på. Habitus afgør fx måden man taler til sine børn på, til naboen eller kollegerne på arbejdspladsen, eller måden man forholder sig til offentlige myndigheder. Habitus skabes af den praksis man oplever eller gennemlever, og dannes derfor ikke mindst i familien, hvor barnet fra første færd oplever og erfarer ikke mindst forældrenes håndtering af dagliglivets forskellige områder. Med til teorien hører påpegningen af, at den sociale status og magt, som individer kan opnå, afhænger af den "kapital", de er udrustet med. Og her skelnes bl.a. mellem økonomisk, kulturel og social kapital - hvilket netop sætter fokus på områder, der er centrale i analysen af og forståelsen af den sociale arv. I kort form er den økonomiske kapital de materielle ressourcer, der findes i familien, den kulturelle arv er den dannelse og uddannelse man får fra familie og uddannelsessystemet og den sociale kapital er de konkrete kontakter og forbindelser familien har, der hvor man vokser op.

En anden teoretisk indfaldsvinkel findes i den engelske sociolog Antony Giddens analyser af individualiseringsprocesser i, hvad der kaldes det senmoderne samfund. I forhold til spørgsmålet om den negative sociale arv giver budskabet her muligvis anledning til en vis fortrøstning. Pointen er nemlig, at udviklingen i 'det digitale samfund' giver muligheder til individet for at handle langt mere selvstændigt og uden i samme omfang som tidligere at være påvirket og måske ligefrem hæmmet af opvækstmiljøet. Tesen er, at individet i stigende grad bliver klar over, at muligheder og fremtid afhænger af en selv - og dermed ikke mindst mentalt nedbrydes begrænsningerne i forhold til social arv og miljø. Her peges med andre ord på en samfundsudvikling i retning af et individualiseret samfund, der i modsætning til det traditionelle samfund, giver det enkelte individ lang større muligheder end tidligere for at træffe individuelle valg med hensyn til uddannelse, beskæftigelse og livsstil.

En tredje og sidste teoretisk tilgang, der kan anvendes er inspireret af den tyske sociolog Nicolas Luhmanns teorier om bl.a. skolen og de pædagogiske institutioner som såkaldt selvreferentielle systemer – dvs. systemer med deres egen logik og struktur. Og dermed systemer der får en selvstændig betydning for børn og unges opvækstvilkår.

Teorier er til for at generalisere de mange og til tider modstridende forhold som enkelt analyser indeholder jf. gennemgangen ovenfor af en række tidligere analyser. I denne generalisering sættes der – mere eller mindre gennemskueligt og overbevisende – fokus på forhold, som iføl-

ge teorien generelt kan forklare de fænomener, der studeres. Teoriernes styrke er, at de giver en systematisk fremstilling og argumentation for betydningen af de forhold, der indgår i teoriene til forklaring af de fænomener, der analyseres. Teoriernes svaghed er, at de på den måde udelukker andre forklaringsforhold.

Mens den enkelte hos Bourdieus er præget – eller hæmmet om man vil – af sin sociale baggrund, så ser Giddens en samfundsudvikling som frisætter den enkelte til at træffe individuelle valg uafhængigt af social baggrund. Giddens ser dog ikke bare dette som en fordel – det kan også være en kilde til forvirring og frustration, fordi det dybest set kan være en tung byrde at skulle træffe alle disse valg om ens liv. Endelig fokuserer Luhmann på betydningen af ikke-individuelle forhold nemlig de samfundsskabte institutioner.

I analyserne i forskningsprogrammet om social arv vil der både blive sat fokus på opvækstforholdene – familien og de forskellige kapitalformer, der erhverves i familien, og på individuelle og institutionelle forhold. Forskningsprogrammet lægger sig således ikke op af en bestemt teoretisk forståelse og forklaring af social arv, men vil anvende de teoretiske indfaldsvinkler som en inspiration for programmets empiriske analyser.

4. Tidsdimensionen

Social arv handler om påvirkningen mellem generationer. I Politikens Store Nye Nudansk Ordbog (Politiken, 1996) betegnes en generation som afstanden mellem to slægtsled, og det anføres, at den normalt er 30 år. Ser man på den samfundsmæssige udvikling i de sidste 30 år, bliver det tydeligt, at nutidens forældregeneration voksede op under forhold, der på en lang række områder er væsens forskellig for de forhold, deres børn vokser op under.

I store træk har den samfundsmæssige udvikling de sidste 30 år betydet, at en række potentielle begrænsninger for social mobilitet er blevet brudt ned. Samfundet er blevet rigere, og en ikke uvæsentlig del af rigdommen er brugt på områder, der kan have stor betydning netop for den sociale arv. Der har fundet en markant udbygning sted på boligområdet, hvor antallet af boliger er steget med 65 pct. Det skyldes ikke mindst væksten i antallet af enfamiliehuse, der i dag er den helt dominerende boligform ikke mindst for børnefamilier. Den offentlige sektor er vokset – og det gælder ikke mindst velfærdsstatens pædagogiske institutioner i form af en udbygning i både uddannelsessystemet og på dagsinstitutionsområdet. Samtidig er det i dag almindeligt at begge forældre arbejder udenfor hjemmet – og antallet af selvstændigt erhvervsdrivende indenfor landbrug, håndværk og handel, hvor det var almindeligt, at børnene (sønnerne) trådte i forældrenes (faderens) fodspor og overtog bedriften eller forretningen er faldet betydeligt.

Det har betydning for analysen af den sociale arv. Forældre og børn er som nævnt ikke vokset op i det samme samfund. Det skal der tages højde for ved sammenligninger mellem forældres og børns placering i samfundet. På grund af samfundsudviklingen må man derfor anvende forældre og børns relative placering ved sammenligning mellem en række forhold. For eksempel kan forældre uden en erhvervskompetencegivende uddannelse godt relativt være placeret samme sted i deres generations uddannelsesfordeling som børn med en kortvarig uddannelse er placeret i deres generations fordeling.

I et samfund, der er præget af store og hurtige ændringer er en børnegenerations liv som voksne ikke en simpel kopi af forældregenerations liv. I dette ændrings- og udviklingsperspektiv må den sociale arv forstås således, at sandsynligheden for at tilhøre en dårligt placeret gruppe i den nuværende samfundsstruktur er størst, hvis ens forældre også i sin tid var dårligt placeret i den daværende anderledes samfundsstruktur.

5. Analysen af 'social arv' i forskningsprogrammet

Med de indfaldsvinkler, der her er nævnt, åbnes der op for at se social arv som betegnelsen for en række forhold, der udgør en del af baggrunden for en given persons ageren. Og samtidig åbnes der op for at se denne ageren i en social og samfundsmæssig sammenhæng. På den måde bliver den sociale arv et blandt flere elementer, der kan bidrage til at forklare et givet forløb eller et givet udfald for en given person. Dermed nærmer man sig en analytisk tilgang, hvor de forhold, der kan siges at udgøre den sociale arv, kommer til at indgå i forklaringen af fx uligheder med hensyn til uddannelse, arbejdsmarked, helbred og sundhed. Denne tilgang udelukker på ingen måde, at der ses specielt på særligt udsatte grupper - som fx børn af misbrugere, eller børn der har været udsat for voldelige eller seksuelle overgreb som børn. Tværtimod vil tilhørsforholdet til en problemgruppe kunne indgå som en "risikofaktor" i analysen af et givet forhold – og dermed en blandt flere faktorer, der kan bidrage til forklaringen af den enkeltes ageren.

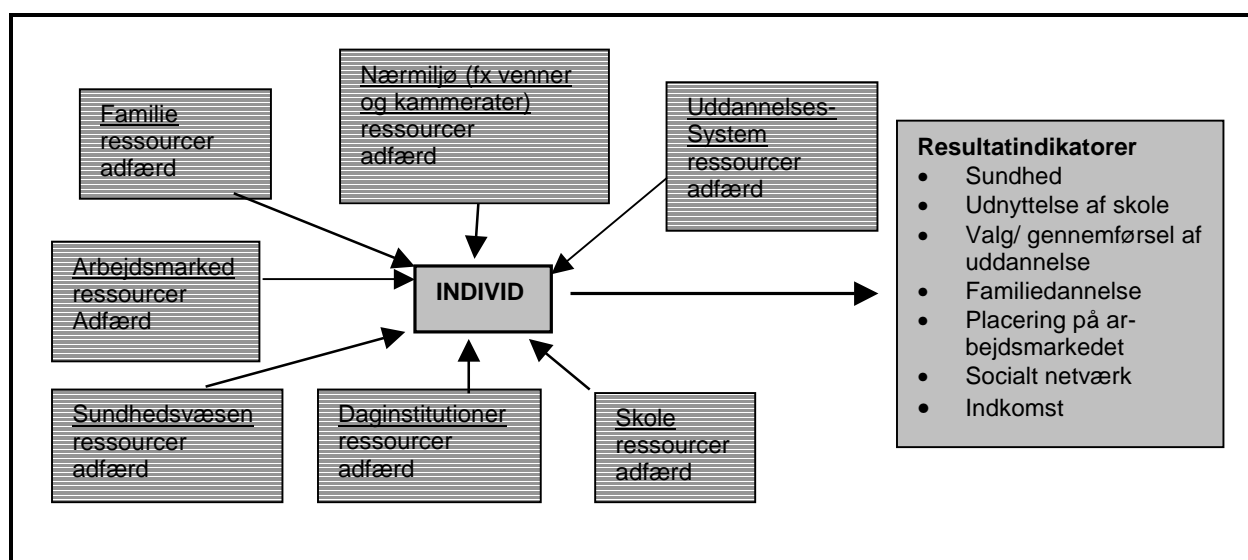
Det er muligt at illustrere en række af de forhold, der udgør den sociale arv. Men det er ikke muligt at tegne det komplette billede af den sociale arv. Man kan kun komme et stykke af vejen. Blandt ingeniører findes en 'forskningsmetode' kaldet 'reverse engineering' (Pinker, 1997). Ingeniører står ofte med et produkt fra en konkurrent. Derefter forsøger de at arbejde sig baglæns og regne ud, hvorfor produktet er, som det er. Samme logik eller metode kan siges at gøre sig gældende i nedenstående figur, der illustrerer en række forhold, der indgår i begrebet 'social arv', og som påvirker individets livschancer. I forskningen i ulighed foretages den sammen form for baglæns regning som 'reverse engineering' er udtryk for. Man står med et 'produkt', som kan være ulighed i uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning, indkomst eller sundhed, og så undersøger man sammenhængen mellem denne nutidige ulighed og en række fortidige forhold, som man har en ide har betydning for den konstaterede ulighed. Det viser sig normalt – og ikke særligt overraskende – at der er en sammenhæng.

Det som forskningen stadig mangler at give et godt billede af er, hvordan denne sammenhæng opstår. Udgangspunktet for analysen af dette er, at de enkelte arenaer giver individet ressourcer og påvirker individets adfærd. Ressourcerne omsættes i de forskellige kapitalformer – økonomisk, social og kulturel – der ifølge teorien har betydning for den enkeltes livschancer, mens påvirkningen af adfærd har betydning for den måde den enkelte omsætter ressourcerne – eller manglen på ressourcer – i de valg, der træffes.

Den forskningsmæssige udfordring i analysen af sammenhængen mellem ressourcer og adfærd og livschancer består i at give en ikke-deterministisk forklaring på betydningen af denne

sammenhæng. Fordi man finder en statistisk sammenhæng mellem et givet forhold som fx dårlig uddannelse på den ene side og arbejdsløshed, misbrug eller psykologiske problemer på den anden side, er det ikke det samme som at der er en årsagssammenhæng. En dårlig uddannelsesmæssig baggrund forårsager ikke i sig selv, at man bliver arbejdsløs, misbruger eller psykisk forstyrret. Det udgør højst en risikofaktor. Børn med begrænsede ressourcer udvikler sig vidt forskelligt, og voksne i en belastet situation som misbruger eller langvarig arbejdsløs har langt fra den samme opvækstmæssige baggrund. Udfordringen for forskningen består i at finde forhold, der kan forklare dette.

Figur 1 *Arenaer der har betydning for individets ressourcer og adfærd*

På det individuelle niveau kan man altså tale om risikofaktorer og statistiske sandsynligheder eller oversandsynligheder for at ende op i en belastet situation - men ikke om nogen form for determinisme. Som nævnt i indledningen er 'social arv' et begreb, der kan anvendes som en 'lygte' til at kaste lys over hvilken betydning en række sociale forhold kan have for personers muligheder med hensyn til en række konkrete forhold. Man kan derimod ikke anvende begrebet i en analyse med det formål at forudsige hvem der får hhv. et godt og et dårligt liv.

Udviklingen i analyserne af social arv afspejler på udmærket vis den samfundsmæssige udvikling, der har fundet sted. Som de tidligere refererede undersøgelser giver indtryk af, var negativ social arv ofte forbundet med materiel og social forarmelse. Fattigdom og deraf følgende dårlige bolig- og helbredsmæssige forhold var ved århundredeskiftet den store trussel. I 1960'erne kom uddannelsessystemer i fokus for 'opgøret' med den negative sociale arv og debatten om betydningen af arv og miljø. Målsætningen var uddannelse til alle – ikke kun til eliten.

I det postmoderne samfund, som Giddens taler om, er de økonomiske og uddannelsesmæssige barrierer af mindre betydning for den sociale arv. Derimod kan der i dette samfund udvikles

en ny form for social ulighed. Det drejer sig om følelsen af at være uønsket eller disintegreret i et samfund, der stiller stadig større krav om menneskers evner til at mobilisere personlige kompetencer og træffe personlige valg - og dermed om en udvikling, hvor der er risiko for at grupper, der tidligere kunne klare sig på et velstruktureret og mindre krævende samfund med et arbejdsmarked hvor man kunne klare sig på baggrund af evnen til fysisk at tage fat, står overfor risikoen for at falde udenfor.

I forskningsprogrammet om social arv vil betydningen af økonomiske og uddannelsesmæssige ressourcer hos den enkelte og i familien indgå som centrale elementer i analyserne af den sociale ulighed. Selv om der er sket store fremskridt på disse områder kan hverken økonomi eller uddannelse afvises som væsentlige forhold i analysen af social arv i dagens samfund. Men samtidig vil forhold som livsstil og evnen til at træffe valg også indgå i forskningsprogrammets analyser. Der kalder på en forskningsindsats, der sætter de forskellige kapitalformer, der primært erhverves i familien – og sekundært i nærmiljøet – i centrum for analyserne.

Desuden vil forskningsprogrammet sætte fokus på betydningen af de pædagogiske institutioner jf. Luhmann. Disse institutioner har alene på grund af den voldsomme vækst i deres antal fået en stigende betydning i den enkeltes opvækst. Det interessante spørgsmål – som vi endnu ikke kender svaret på – er, om de også har fået en afgørende betydning i forhold til den sociale arv.

6. Perspektivering

Spørgsmålet om social arv og de forhold der over tid påvirker den sociale arv giver med andre ord ikke så meget til at håndtere for samfundsforskningen eller samfundsforskeren:

På den ene side findes der en lang række undersøgelser, der viser at opvæksten og opvækstbetingelserne har stor betydning for folks senere liv og velfærd. På den anden side er resultaterne af en sådan karakter, at det ikke er muligt at pege på en entydig sammenhæng mellem fx risikofaktorer i barndommen, og et efterfølgende dårligt liv som voksen.

Det er således oplagt, at der er omfattende mangler i vores viden om hvordan den sociale arv sætter sig igennem. Det gælder både den mere kvantitativt orienterede viden om de bredere sammenhænge mellem opvækstforhold og efterfølgende familie- og uddannelsesmæssig samt økonomisk situation, og den mere kvalitativt orienterede viden eller overvejelser om den sociale arvs mulige fremtrædelsesformer i vores samfund, om processer i forskellige familietyper samt overvejelser over forståelsen af begreber som problembørn, problemfamilier og risikofaktorer, og disse begrebers betydning for anvendelighed i analysen af den sociale arv.

Forskningsprogrammet om social arv er tilrettelagt således, at det både vil give ny viden om det, der her er kaldt, de bredere sammenhænge, og ny viden om den sociale arv i forbindelse med konkrete sociale problemer som de fremtræder i daginstitutioner, i uddannelsessystemet på arbejdsmarkedet og med hensyn til helbredsmæssige forhold. Endelig vil forskningspro-

2 Her tænkes både på den store vækst i antallet af daginstitutioner og på udviklingen indenfor ungdomsuddannelsessystemet.

grammet også søge at bidrage til en øget indsigt i, hvordan de processer hvor ressourcer omsættes i adfærd og valg, påvirker den enkeltes livschancer.

Litteratur

Andersen, T. 1981: Børns opvækstvilkår i langsiget perspektiv - en socialmedicinsk forløbsundersøgelse gennem tre årtier. Rapport 23, Institut for socialmedicin, København

Christensen, V. 1956: Boligforhold og børnesygelighed. En undersøgelse af hospitalsindlæggelser under forskellige boligforhold. København.

Ejrnæs, M. 1999: (titel). Social Forskning 99:2. Socialforskningsinstituttet, København.

Erikson, R and Goldthorpe, J. H.: The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies. Oxford: Clarendon Press.

Gyldendal, 1997: Psykologisk-Pædagogiske ordbog. København

Gyldendal, 1999: Opslagsbog om opdragelse. København

Hansen, E.J 1995: En generation blev voksen. Socialforskningsinstituttet rapport 95:8.

Heinild, S. 1989: Det drejer sig om tillid. Hovedland. København.

Jonsson, G. 1967: Delinquent Boys, Their Parents and Grandparents. Acta Psychiatr Scand, vol 43 suppl 195.

Jonsson, G. 1974: Den sociale arv onde cirkel - kan den brydes? Fremad, København.

Jørgensen, P.S 1993: Risikobørn - Hvem er de - hvad gør vi? Det tværministerielle Børneudvalg.

Nielsen, B.G. 1986: Anstaltsbørn og børneanstalter gennem 400 år. SOCPOL, København.

Pinker, S. 1997: How the mind works, New York, WW Norton

Politiken (1996): Store Nye Nudansk Ordbog

Socialforskningsinstituttet (1999): Social arv - en oversigt over foreliggende forskningsbaseret viden. København

Vedel-Petersen, J m.fl 1968: Børns opvækstvilkår. En undersøgelse af de 9-12 åriges problemer og hjemmemiljø. Socialforskningsinstituttet, publikation 34.